

Åke Löfgren

Att vara modig

”Den gode jägaren måste
fortsätta jakten
och inte ge upp”
(Laches 194 B).

Harald Ofstad har flera gånger i sin normativa etik sysslat med frågor om vad som bör känneteckna en ”god människa”. Det innebär att han knyter an till en lång debatt i filosofins historia. Själv har han använt idéer från så olika tänkare som t ex Platon och Kierkegaard.

Jag vill i det följande spinna vidare på *en* sådan klassisk tankegång. I antik moralfilosofi talas ofta om fyra kardinaldygder: klokhet, mod, måttfullhet och rättvisa. De skulle vara viktiga kännetecken på en god människa. Låt oss välja den andra av dygderna: modet. Att vara modig – vad kan det innebära?

Enligt Sokrates i dialogen Laches innebär ett försök att analysera modet att vi går på jakt. Mottot ovan manar till uthållighet. Modet är en värdefull men svårfångad dygd.

1. Modet i antik moralfilosofi

De utförligaste diskussionerna om mod i bevarad antik moralfilosofi är Platons dialoger *Laches* och *Staten*, Aristoteles’ behandling i *Nikomakiska* och i *Evdemiska Etiken* samt Ciceros i *De Officiis* bok I, då Cicero väl huvudsakligen återger stoikern Panaitios’ uppfattning. Platon diskuterar modet även i dialogen *Protagoras*, men ”Sokrates’ ” ståndpunkt där (t ex *Protagoras* 360 D) är i stort sett densamma som ”Nikias’ ” i *Laches* och för i detta sammanhang inte diskussionen vidare.

Men därtill har vi i dialogen *Protagoras* en framställning av (sägs det) Protagoras' syn på modet och i dialogen *Gorgias* av Kallikles'. Det intressanta är att bägge använder modet som argument *mot* Sokrates. Enligt Protagoras kan alla andra dygder möjligen ha som det viktigaste kännetecknet kunskap, dock inte modet (*Protagoras* 349 D ff). Modet är i stället knutet till djärvhet. Enligt Kallikles är modet knutet till "pleonexia", det att vilja ha mer (t ex *Gorgias* 492 A). Både Protagoras och Kallikles tycks alltså se modet som en i första hand dynamisk dygd: knuten till djärvhet, expansivitet och vilja att gå vidare.

Platons uppfattning är annorlunda. Modet blir för honom mindre av expansivitet och mera av "att stå fast", mindre av djärvhet och mer av klokhet. Det blir rentav svårt för honom att från varandra skilja mod och måttfullhet.

2. Platons Laches

Dialogen *Laches* har just modet som tema. De äldre gentlemanerna Laches och Nikias ger tillsammans med Sokrates olika förslag på analys. Dialogen är en av Platons tidigare och mynnar som så många av dessa formellt ut i ett erkännande av brist på kunskap. Detta ska inte få oss att tro att dialogen är ointressant. I själva verket finner vi här tankegångar som, med några variationer, återkommer i *Staten*.

Såväl Laches och Nikias som Sokrates enas om att modig kan man vara i en mångfald situationer: inte bara i krig utan även i andra farofyllda situationer, t ex där civilkurage krävs, ja inte ens enbart i yttre faror utan även i försök att behärska begär och njutningar (191 D). Men sedan skiljer sig, tycks det, deras uppfattningar.

För Laches är mod framför allt ett slags ihärdighet (192 B). Det gäller att inte ge upp det påbörjade: att fortsätta, marschen trots fiendens pilar och sitt dygdiga liv trots fru Lustas och alla hennes döttrars lockelser (om vi får uttrycka det så).

Problemen för Laches i dialogen blir hur en sådan ihärdighet förhåller sig till klokhet (192-193). Om man ihärdigt fortsätter sin marsch trots att man vet - eller borde veta - att det leder till katastrof, är man då modig och inte i stället dum? Men även tvärtom: om man fortsätter därför att man egentligen vet att det kommer att sluta väl, är man då modig och inte i första hand klok och smart?

Nikias' uppfattning – när han tar över – är dock att mod i själva verket är kunskap, nämligen kunskap om vad som är förfärligt och vad som inte är förfärligt (195 A). Uttryckssättet är tyvärr lite oklart: vi får inte riktigt klart för oss om det ”förfärliga” är sådant som faktiskt förskräcker eller sådant som bör förskräcka. Platon menade kanske att det ”förfärliga” var sådant som förskräckte en förnuftig man – men vad innebär i så fall denna förnuftighet?

I dialogen blir Nikias' problem dock ett annat, nämligen hur kunskapen om det förfärliga ska skiljas från all annan kunskap om gott och ont, och Sokrates skisserar avslutningsvis sin tanke på dygdernas enhet (198–199).

Trots problem och kritik är det dock nog klart att både ihärdighet och kunskap – i en eller annan form – är väsentliga i Platons syn på modet. Detta intryck förstärks när vi går vidare till *Staten*.

3. Platons *Staten*

Staten skildrar som bekant alla fyra kardinaldygderna, såsom de framträder både i det goda samhället och i den ideala personligheten. Modet knyts i det första fallet till väktarnas roll (429) och i det senare fallet till den del av själen som kännetecknas av aggressivitet och indignation (439 ff). En god väktare har ett ”eldigt temperament” (375 A). Detta bör väl betyda att modet, såsom *Staten* skildrar det, inte kan vara endast passivt uthärdande utan också präglas av ”dynamism”. Häre finns kanske då en viss anknytning till Protagoras' och Kallikles' uppfattningar. Men i övrigt är här, som i *Laches*, Platons syn skild från deras.

Mod är, i *Staten* såsom i *Laches*, att följa förnuftet. Men *Staten* rekommenderar inte något självständigt tänkande, i varje fall inte för nybörjare. ”Kunskapen” från *Laches* ersätts i *Staten* av ”rätt och laglig uppfattning” om vad som är förfärligt (430 B), och en sådan frambringas ”av lag och genom uppfostran” (429 C). Att följa förnuftet är lydnad och underkastelse – under rätt auktoritet. Och på ett sätt som påminner om *Laches*' betoning av ihärdighet sägs i *Staten* att modet ”bevarar” en sådan rätt och laglig uppfattning (430 B).

Ihärdighet och bevarande, kunskap och rätt och laglig uppfattning – det är Platons två teman i analysen av modet.

4. Aristoteles

Aristoteles behandlar både i *Nikomakiska* och i *Evdemiska Etiken* modet som den första av de etiska dygderna (i bägge fallen i bok 3). Hans behandling påminner, förstås, om Platons men innebär ändå flera förändringar. Både till det bättre och till det sämre.

Modet begränsas till att gälla ”förfärliga ting” endast i krig. Skillnaden mot den breda tillämpningen i *Laches* är stor, och väl att beklaga. I likhet med Platon beskriver sedan Aristoteles modet som det att ”uthärda”, ”i enlighet med förnuftet”. Insikt i faran är också viktig: utan insikt intet mod.

Men det mest intressanta och mest framträdande hos Aristoteles är betonandet av motivet: den modige handlar ”för det ädla skull”. Oklarheten från *Laches* om vad ”det förfärliga” är, blir mindre: den modige vet vad han *bör* frukta och inte frukta. Och det är denna moraliska insikt som får honom att handla.

Aristoteles lägger ner viss möda på att beskriva vilka motiv och drivkrafter som den på rätt sätt modige *inte* (i alla fall inte i första hand) har: han handlar inte av rädsla för andras klander, inte av irrationell passion, inte av allmän optimism, inte av okunnighet, inte heller av tilltro till egen yrkesskicklighet. (Det sista var enligt Aristoteles vad Platons modige person gjorde.)

Man kan fråga sig hur detta nästan kantianskt klingande tal om ”det ädla” är förenligt med eudaimonismen i andra delar av Aristoteles’ etiska verk. För en diskussion om modet är dock Aristoteles’ motivbetoning värdefull. En diskussion om motiv saknas i *Laches*, vilket där skapar svårigheter (t ex *Laches* 192–193).

5. Cicero

Motivets roll betonas även av Cicero. I *De Officiis* knyter han modet till *magnitudo animi*, högsinhet. Denna *magnitudo animi* visar sig dels i likgiltighet för yttre förhållanden, eftersom endast det rätta och passande (*honestum decorumque*, I.66) är värt beundran, dels – och i praktiken viktigast för Cicero – i hängivet arbete för samhällets bästa, trots motstånd och svårigheter. Mod är ”den dygd som kämpar för det rätta” (I.62). Cicero argumenterar länge för att modet inte enbart visas i krig. Minst lika viktigt är att det visar sig i statsmannens politiska verksamhet.

Av de fyra kardinaldygderna är iustitia, rättvisan, den främsta, eftersom den gäller just det gemensamma bästa. Modet är därför underordnat denna. Utan iustitia, intet mod (ibid). Modet är heller inte oförnuftigt (I.81).

6. Att vara modig

Nog har Sokrates i Lachesdialogen rätt i att uthållighet krävs i jakten på modet. Men Lachesdialogen pekar samtidigt ut två teman vi kan följa. För det första modets förhållande till förnuft, klokhet och kunskap. Protagoras tycks vilja tala om mod utan referens till de senare, Platon i stället (mer eller mindre) identifiera modet med dem, Aristoteles och Cicero ge dem en åtminstone viktig roll.

Det verkar ändå rimligt – som Aristoteles säger – att utan kunskap om situationens fara finns intet mod, endast dumhet. Det är kanske också så – som han så markerat framhäver – att modet bör ha ett gott motiv och alltså bygga på något slags etisk kunskap. Det bör kanske därjämte vara någon proportion mellan faran och vad som står på spel. Men bör vi veta mer än så? Om vi vet mer, försvinner inte då risktagandet och därmed modet, och kvar blir endast klokhet? Modet är kanske en mycket mänsklig dygd: vi bör för att vara modiga veta något men inte allt.

Kan det inte därtill vara så att den modige ska handla *trots* sin kunskap? Så som trons hjälte hos Kierkegaard tror mot förnuftet?

Det andra temat är motsättningen mellan ihärdighet, bevarande, uthärdande å ena sidan och å den andra djärvhet och initiativtagande. Också här står Protagoras (kanske) mot de andra. Trots Aristoteles' hyllning av modet och Platons och Ciceros placering av modet bland kardinaldygderna är det klart att det för dem tyglas av förnuftet.

Hos Protagoras fanns kanske i stället en hyllning av handling, djärvhet och skapande? Mod blev att gripa in och att gå vidare. Sådana utformningar finner vi i varje fall hos senare filosofer, t ex hos Nietzsche och bland 1900-talets existensfilosofer. Modet är ”börjandets dygd” säger Vladimir Jankélévitch i sin *Traité des vertus*.

Nietzsche var, som vi vet, fascinerad av försokratiker. Det bekräftar – om vi nu behöver någon bekräftelse – att debatten som började då inte är slut. □